

ΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΑΤΑΔΥΝΑΣΤΕΥΣΕΩΣ ΑΝΩΜΑΛΙΑΙ ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΚΑΙ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ *

Κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τὸν 10' αἰῶνα
μέχρι τῆς καταργήσεως τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Κύπρου.

Μετὰ τὴν πάροδον τῆς φρίκης καὶ τοῦ τρόμου οἱ ἐν τῇ νήσῳ ὑπολειφθέντες Κύπριοι κληρικοὶ διαφόρων Ἐπαρχιῶν ἀποταθέντες πρὸς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ΚΠ θερμῶς παρεκάλεσαν αὐτὴν ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ὀρθοδόξου Ἱεραρχίας ἐν Κύπρῳ διὰ τῆς ὑπὸ Ἐπισκόπων τοῦ Ἀντιοχικοῦ θρόνου χειροτονίας τῶν πρὸς τοῦτο ἀξίων προσώπων. Ὁ Πατριάρχης ὁμῶς ΚΠ. Εὐγένιος (1821—1822), τεταραγμένος ὢν ἐκ τῶν ἐν τῇ Βασιλευσούσῃ σφαγῶν καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, συνεβούλευσε τοὺς Κυπρίους νὰ περιμείνωσιν ὀλίγον, διότι ἦτο δύσκολον νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ αἴτησις αὐτῶν, ἕνεκα τῶν δεινῶν πολιτικῶν περιστάσεων. Οἱ Κύπριοι εὐχαριστήσαντες τῇ Πατριάρχῃ συνυπέδειξαν ὅτι ἡ Κυπριακὴ Ἐκκλησία ἀνέκαθεν μὲν ἀπολαύει τοῦ αὐτοκεφάλου καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ χειροτονεῖν τοὺς ἑαυτῆς Ἐπισκόπους, αἱ ἑκτακτοὶ ὁμῶς περιστάσεις ἐπιβάλλουσι τὴν ἔξωθεν πρόσκλησιν Ἐπισκόπων πρὸς χειροτονίαν Ἐπισκόπων τῆς Κύπρου. Οὐδεὶς θὰ ἐσκανδαλίζετο ἂν εἰς τὴν Κύπρον μετέβαινον ἀδεία τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας ἐκ τῆς γείτονος Φοινίκης Ἀρχιερεῖς πρὸς Κυπρίων Ἀρχιερέων χειροτονίαν ἐν Κύπρῳ, ἀφοῦ πρότερον ἐλαμβάνετο ἡ ἔγκρισις καὶ τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην αἴτησιν τῶν Κυπρίων ὁ Πατριάρχης Εὐγένιος ἀπετάθη πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Πατριάρχην Σεραφεῖμ (1813—1823) προτείνας αὐτῷ τὴν ἀποστολὴν εἰς Κύπρον Ἀρχιερέων διὰ τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν, ταυτοχρόνως δ' ἔγραψαν καὶ οἱ Κύπριοι πρὸς τὸν Σεραφεῖμ παρακαλοῦντες. Ὅθεν οὗτος ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον τὸν Ἐπιφανείας Ἰωαννίκιον, τὸν Σελευκείας Γεννάδιον καὶ τὸν Ἐμέσσης Μεθόδιον, οἵτινες κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1821 ἔχειροτόνησαν τοὺς ὑπὸ τῶν Κυπρίων ἐκλεγέντας Ἰωακείμ Ἀρχιεπίσκοπον, Πανάρετον Πάφου, Λεόντιον Κιτίου καὶ Κυρηναίαν Δαμασκηνόν, οὓς

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 23.

ἀνεγνώρισε καὶ ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἢ μάλλον ἐπέβαλε διὰ τοῦ Κιου-
τοῦκ Μεχμέτ 1.

Ἐπὶ τοιαύτας περιστάσεις ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὁ Ἰωα-
κείμ (1821-1824), γνώστης μὲν τῆς τουρκικῆς γλώσσης, χρησίμου
ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου πρὸς τὴν τουρκικὴν Ἀρχὴν, ἥκιστα
ὅμως κατάλληλος διὰ τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα. Δυστυχῶς οὐδ' ἡ
γνώσις τῆς τουρκικῆς γλώσσης ἐφάνη αὐτῷ χρήσιμος, διότι ὅπως ἀνε-
παρκῆς κατεδείχθη ὁ Ἰωακείμ καὶ ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ἀπλουστέρων
ἔτι ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, λίαν δὲ ταχέως ὁ Κλῆρος
καὶ ὁ λαὸς τῆς Κύπρου δι' ἀναφορῶν αὐτῶν παρεπονέθησαν πρὸς τὴν
τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ἥτις παρέπεμψε τὰς ἀναφορὰς εἰς τὸ Οἰκουμενι-
κὸν Πατριαρχεῖον. Μάτην ἐπενέθη ὁ Πατριάρχης Ἀνθίμος γ' (1822-24)
πρὸς ἄρσιν τῶν παραπόνων τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Ἀρχιε-
πισκόπου. Ἐγραψε καὶ πρὸς τὸν Κλῆρον καὶ πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς
τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἰωακείμ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1823². Ἐν τελευ-
ταία αὐτοῦ ἐπιστολῇ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐπληροφόρησε τὸν Πατριάρχην
ὅτι κατέπαυσαν αἱ ἐν Κύπρῳ δυστυχίαι καὶ ὅτι θεὰ συνάρσει ὑπὸ τῆς
Κυβερνήσεως μεθρημύσθησαν καὶ μετερρυθμίσθησαν τὰ τῆς οἰκονομίας
τοῦ τόπου ἐπὶ τὰ κρείττω, οἱ δὲ κάτοικοι ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ὅθεν ὁ
Πατριάρχης ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἵνα μὴ παύσῃ πράττειν τὰ δέοντα πρὸς
διατήρησιν τῆς ἡσυχίας καὶ εἰρηνεύσεως μετὰ τοῦ ποιμνίου του, εἰς ὃ
συνέτρεξεν αὐτὸν καὶ ἡ Ἐκκλησία, τὸ μὲν ἀποστέλλουσα τὰς δεούσας πα-
ραινετικὰς ἐπιστολάς τὸ δὲ ὑπερασπίσασα αὐτὸν ἐν ΚΠόλει παρ' ὑπερο-
χικοῖς προσώποις³. Τῇ 17 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1823) ἔγραψε
πάλιν ὁ Πατριάρχης πρὸς τὸν Κλῆρον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κύπρου συνι-
στᾶν ἵνα δεχθῶσι καὶ περιποιηθῶσι προσηκόντως τὸν διελυσσόμενον ἐκ
τῆς νήσου Πατριάρχην Ἀντιοχείας Μεθόδιον (1823—1850) νεωστὶ
ἐκλεγέντα καὶ μεταδιδόντα εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ⁴. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ
διὰ τῆς Κύπρου διέλευσις αὐτοῦ σκοπὸν εἶχε νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κα-
τάπαυσιν τῶν ἀνωμαλιῶν μεταξὺ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου καὶ τοῦ
ποιμνίου του, διότι ἄλλως τε ὁ Μεθόδιος ἦτο «ἀνὴρ ἀγαθὸς τοῖς ἡθεσι,
χρηστὸς τοῖς τρόποις, ζήλω θεῖον ὑπὲρ πίστεως καὶ ἀρετῆ κεκοσμη-
μένος»⁵.

Τῇ 28 Δεκεμβρίου 1823 ὁ Πατριάρχης ἔγραψεν εἰς τὸν Ἀρχιεπί-
σκοπον ἵνα, ὡς καὶ πρότερον ἀπέστειλεν, ἐπιτάξῃ τοὺς ὀρθοδόξους τῆς
Κύπρου νὰ φέρωνται καλῶς πρὸς τοὺς λατίνους κληρικοὺς καὶ ἐμπόρους,

1. Φιλ. Γεωργίου, ἐνθ' ἄν. σ. 121-123.

2. Δελικάνη, ἐνθ' ἄν. σ. 611-12.

3. Αὐτόθι, σ. 613.

4. Αὐτόθι, σ. 613.4.

5. Κωνσταντίου, ἐνθ' ἄν. σ. 143.

ὅπερ ὢν δις ἤδη ἀνεφέρθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὁ Γάλλος Πρεσβευτῆς παραπονούμενος διὰ τὰ παρεμβαλλόμενα ὑπὸ τῶν Κυπρίων εἰς τὸ ἔργον τῶν ξένων κληρικῶν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν δημοδῶξων πρὸς αὐτοὺς ἐμπόδια 1. Τῆ δὲ 29 Ἰανουαρίου 1824 ὁ Πατριάρχης γράφων ἐκφράζει τὴν λύπην τῆς Μ. Ἐκκλησίας διότι δὲν εἶχον ληφθεὶ τὰ πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους καὶ τὸν λαὸν τῆς Κύπρου παραιναιτικὰ γράμματα, ἅπερ εἶχον σταλεῖ διὰ τοῦ αὐτοῦ μέσου, δι' οὗ ἐλήφθη καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ πρὸ τεσσάρων μηνῶν ἀναφορὰ τῶν Κυπρίων πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον². Προφανῶς τὰ γράμματα ταῦτα εἶχον σταλεῖ διὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις ἔδωκεν αὐτὰ εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον, ἀλλ' οὗτος κατεκράτησεν αὐτά. Διότι ὁ Πατριάρχης καὶ τῆ 17 Φεβρουαρίου ὡς καὶ τῆ 13 Ἰουνίου 1824 ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἐκφράζων τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ σιγῇ εἰς τὰ ἐκ ΚΠόλεως γράμματα 3.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὁ Πατριάρχης ΚΠ. Ἀνθιμὸς γ'. ἐξέδωκε (Φεβρουαρίου 15, 1824) ἀποδεικτικὸν περὶ τοῦ ὅτι ὁ ἐκ Κύπρου ἀρχιμ. Ἀθανάσιος «ταξειδιώτης» τῆς Μονῆς Χρυσοραϊτίσσης παρέδωκεν ἀνελλιπῶς ὄσα κειμήλια εἶχε παρὰ τῆς Μονῆς λαβὼν τῷ Ἐπιτρόπῳ αὐτῆς Πέτρῳ, καὶ ἔγραψε μὲν πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου ὁ Πατριάρχης περὶ τοῦ χρέους τῆς Κύπρου πρὸς τινὰ Γεώργιον Μάνσοῦρ καὶ περὶ τοῦ χρέους τοῦ μακαρίτου Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ πρὸς τὸν ἐν Κύπρῳ Σουηδὸν Πρόξενον Κωνσταντινῶν Περισιτιάνην, ἀνεκοίνωσε δὲ πρὸς τὴν Μονὴν Κύκκου ὅτι ὁ «ταξειδιώτης» αὐτῆς ἀρχιμ. Σωφρόνιος ἐτελεύτησεν ἐν τῷ ἐν Γαλατᾶ Μετοχίῳ τῆς Μονῆς καὶ ἐξῆτει τὴν ἀποστολὴν ἑτέρου πρὸς παραλαβὴν τῶν σφραγισθέντων πραγμάτων τοῦ θανόντος⁴.

Ἄλλ' ἢ κατὰ τοῦ ἀνικάνου Ἀρχιεπισκόπου Ἰωακείμ δυσαρέσκεια ἐχοροφούτο. Κληρὸς καὶ λαὸς διεμαρτύροντο κατ' αὐτοῦ, ἄχρις οὗ ἡ ἐνλέξασα αὐτὸν Κυβέρνησις προέβη εἰς τὴν παῦσιν του, ὑποβαλόντος κατὰ Μάϊον τοῦ 1824 καὶ κανονικὴν παραίτησιν⁵.

Ἀντίθετος πρὸς αὐτὸν ἦτο ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος Δ α μ α σ κ η ν δ ς (1824-1827) τέως Κυρηναῖος Μητροπολίτης, διακρινόμενος, πρὸ πάντων, ἐπὶ τῇ ἀκεραιότητι τοῦ χαρακτήρος. Ἀκριβῶς δέ, τούτου ἕνεκα, δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ τὰς αὐθαιρεσίας καὶ βιαιοπραγίας τοῦ δικαίτου τῆς Κύπρου Ἀλῆ Ρουχῆ, ὅστις καταγγέλλας αὐτὸν εἰς τὴν Κυβέρνησιν προκάλεσε μετὰ τριετῆ μόλις ἀρχιερατείας τὴν ἐξορίαν τοῦ ἱκανωτάτου ἐκεῖνου Ἀρχιεπισκόπου εἰς τὴν Σπάρτην τῆς Πισιδείας καὶ τὴν παῦσιν

1. *Δελικάνη*, ἐνθ' ἄν. σ. 164.

2. *Αὐτόθι*, σ. 614. *Socolov*, ἐνθ' ἄν. σ. 208.

3. *Δελικάνη*, ἐνθ' ἄν. σ. 615.

4. *Δελικάνη*, ἐνθ' ἄν. σ. 615.

5. *Φ. Γεωργίου*, ἐνθ' ἄν. σελ. 123.

αὐτοῦ. Ὁ Δαμασκηνὸς ἐπανακάμφθη μετὰ τινα ἔτη εἰς Κύπρον κατεστάθη «Πρόεδρος» Κιτίου εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ θανόντος μητροπολίτου Κιτίου. Τὴν Μητρόπολιν Κιτίου διηύθυνεν ὁ Δαμασκηνὸς μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ¹.

Ἐπιστολαὶ τινες μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Πατριαρχῶν ΚΠόλεως ἀνηλλάγησαν ἐπὶ τινῶν ἀσημάντων ζητημάτων². Ἐκτὸς τούτων ὁ Πατριάρχης Χρυσάνθος τῷ 1826 ἔγραφε παραινετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Κύκκου, συνιστῶν τὴν τήρησιν τῶν μοναχικῶν διατάξεων ὁ δὲ Πατριάρχης Ἀγαθάγγελος κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1827 ἔκδοϋς Σιγίλλιον πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν σταυροπηγιακῶν δικαίων τῆς Μονῆς Κύκκου, ἀπέστειλε καὶ ἴδιον Ἐξαρχον πρὸς κανονικὴν διαρρῦθμισιν τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς βίου. Ὁ αὐτὸς Πατριάρχης δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς Κυπρίους τῷ 1827 ἀπηγόρευσε τοὺς μεικτοὺς γάμους ὀρθοδόξων καὶ ἀρμενίων³.

Ὁ τὸν Δαμασκηνὸν διαδεχθεὶς ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ θρόνῳ τέως μητροπολίτης Πάφου Παναρέτος (1827—1840) «καίπερ ἀμέτοχος παιδείας, φιλόμουςος ὅμως καὶ φιλόκαλος ὢν ἀνεζωπύρηνε τὰ φῶτα τῆς παιδείας ἐν Κύπρῳ», ἐπανιδρύσας τῷ 1830 τὴν ἀπὸ τοῦ 1821 διαλελυμένην Σχολὴν τῆς Λευκωσίας καὶ διορίσας ἐν αὐτῇ διδάσκαλον τὸν Ὀνούφριον Μικελλίδην, τρόφιμον τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας ΚΠόλεως, ὑφ' οὗ πλεῖστοι Κύπριοι ἐξεπαιδεύθησαν⁴. Μετὰ ἐννέα ἔτη (1839) ἀναφέρονται ἐν Κύπρῳ τρεῖς ἑλληνικαὶ Σχολαί, ἐν Λευκωσίᾳ, ἐν Λάρνακι καὶ ἐν Λεμεσῷ, ἑπτὰ δημοτικαί, δύο ἐν Λευκωσίᾳ, δύο ἐν Λάρνακι καὶ ἀνά μία ἐν Πάφῳ Λεμεσῷ καὶ Κυρηνεῖᾳ⁵.

Ὅπως ἐξαιρετικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Παναρέτου δράσις. Τῷ 1830 ὁ Πατριάρχης ΚΠ. πρόετρεπεν αὐτὸν νὰ καθησυχάζῃ τοὺς Κυπρίους καὶ τηρῆ αὐτοὺς ἐν ὑποταγῇ ὑπὸ τὰς καθεστηκυίας ἀρχάς⁶. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Παναρέτος συνεκάλεσεν ἐν Λευκωσίᾳ συνέλευσιν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἣτις ἐκλέξασα τετραμελῆ ἐπιτροπεῖαν ἀπέστειλεν εἰς ΚΠολιν, κατάρθωσε δὲ δι' αὐτῆς ὅπως διὰ σουλτανικοῦ διατάγματος χαρισθῶσιν 700.000 γροσίων χρέη τῇ Κύπρῳ. Τῷ 1837 ὁ Παναρέτος διὰ νέας Ἐπιτροπείας μεταβάσας εἰς ΚΠολιν κατάρθωσε νὰ ἐλαττωθῶσιν εἰ φόροι τῆς νήσου κατὰ 3,179,882 γρόσα. Καὶ προσωπικῶς δὲ μετέβη εἰς ΚΠολιν, τῇ ὑποστηρίξει τῶν Πατριαρχῶν, πολλὰ

1. Φ. Γεωργίου, ἐνθ' ἀν. σ. 123. 4. Φ. Ζαννέτου, ἐνθ' ἀν. σ. 1160.

2. Κ. Δελικάνη, ἐνθ' ἀν. σ. 615-19.

3. Socolog, ἐνθ' ἀν. σ. 510. 514. 517.

4. Φ. Γεωργίου, ἐνθ' ἀν. σ. 125

5. Φ. Ζαννέτου, ἐνθ' ἀν. σ. 1180,

6. Socolog, ἐνθ' ἀν. σ. 224. Δελικάνη, ἐνθ' ἀν. 620. Ταυτόσημος ἐπιστολὴ ἐστάλη καὶ πρὸς τὸν Πρόξενον τῆς Σουηδίας Κ. Περισιτιάνη.

κατωρθώσας ὑπὲρ τῶν Κυπρίων 1. Εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας τοῦ Παναρέτου ἀναφέρονται πολλαὶ ἐπιστολαὶ τῶν Πατριαρχῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς ἐσωτερικά τινα ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου. Εἰδικὴν δὲ μέρειναν ἐλάβανον οἱ Πατριάρχαι περὶ τῆς ἐνδόξου Μονῆς Κύκκου, μὴ ἐχοῦσης ὡς φαίνεται καλὴν διοίκησιν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ζωηροτέρα ὑπῆρξεν ἡ μέρημα τοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντίου α' (1830—34) ὅστις διαμείνας ἐν Κύπρῳ ἄριστα ἐγνώρισε τὰ κατ' αὐτήν. Ὁ Πατριάρχης ἐπέτρεψε καὶ συνοικέσιόν τι στ' βαθμοῦ κατὰ συγκατάβασιν γράψας τῷ Λεοντίῳ Κιτίου 2. Ὁ δὲ Γρηγόριος στ' (1835-40, 1867-71) ἐκτὸς ἄλλων μερμινῶν αὐτοῦ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου εἰργάσθη πρὸς ἔκδοσιν σουλτανικοῦ διατάγματος (1840) ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν ὅπως ἐπιτραπῆ νὰ κρούονται κώδωνες ὠρηθέντες ὑπὸ τινων χριστιανῶν Βενετίας εἰς τὰς Μονὰς ἁγ. Μάμαντος, Ἀχειροποιήτου καὶ ἁγ. Παντελεήμονος 3. Ἦτο τόσον ἀπηνῆς ἡ τουρκικὴ τυραννία ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπη ἔτι τὴν χρῆσιν κωδῶνων.

Μεταξὺ τῶν Κυπρίων φυγάδων τοῦ 1821 ἦτο καὶ τις τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ ἀρχιμανδριτῆς Ἰωαννίκιος, ὅστις μεταβάς εἰς Παρισίους ἔτυχε περιθάλψεως παρὰ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως, χορηγησάσης εἰς αὐτὸν μηνιαίον ἐπίδομα 250 φρ. Βραδύτερον ὁ Τούρκος πολιτικὸς Ρεσιδὸς πασάς, μετὰ τοῦ Φετιχ' Ἀχμέτ διατρίβων ἐν Παρισίοις ἐγνώρισε τὸν Ἰωαννίκιον καὶ παραλαβὼν αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ εἰς ΚΠολιν ἐξησφάλισε τῷ 1839 τὴν εἰς Κύπρον ἐπάνοδον αὐτοῦ καὶ τὴν τακτικὴν χορηγήσιν εἰς αὐτὸν 1000 γροσιῶν ἐκ τοῦ ταμείου τῆς νήσου. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Πανάρετος ἐξ ἀπλότητος ἴσως προσκολληθεὶς εἰς μίαν τῶν τότε ἰσχυροσῶν οἰκογενειῶν τῆς Λευκοσίας, τὴν Δραγουμανικὴν, ἣτις ἦτο καὶ ἡ μάλλον φιλοπρόδοος, παραγκωνίσας δὲ τὰς λοιπὰς, τὰς Δημογερωντικὰς ἢ Κατζαμπασικὰς ἐγένετο τὸ θῦμα τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτῶν. Διότι οἱ δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Παναρέτου προσεταιρισθέντες τὸν Ἰωαννίκιον, κατήγγειλαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ζητήσαντες τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου καὶ τὴν ἀντικατάστασιν διὰ τοῦ Ἰωαννίκιου, ὅστις ἐπὶ τούτῳ καὶ εἰς ΚΠολιν μετέβη. Ἡ Κυβέρνησις μετὰ τινὰς ἐνδοιασμοὺς ἐνέδωκε τέλος καὶ ἔπαυσε τὸν Πανάρετον, ἀναγκασθέντα νὰ ὑποδῶλῃ παραίτησιν (13 Ὀκτωβρίου 1840) καὶ ν' ἀπομακρυνθῆ εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Γιμίου Σταυροῦ, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε (1849). Οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ δις ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπαναγάγωσιν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον 4.

1. Φ. Γεωργίου, ἐνθ' ἁν. σ. 124 ἐξ. Φ. Ζαννέτου, ἐνθ' ἁν. σ.

2. Δελικάνη, ἐνθ' ἁν. σ. 622-3.

3. Αὐτόθι, σ. 624. Socolov, ἐνθ' ἁν. σ. 272.

4. Φ. Γεωργίου, ἐνθ' ἁν. σ. 125 ἐξ.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Παναρέτου κατέλαβε τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον ὁ Ἰωαννίκιος (1840-1849), ἐπὶ δεκαετίαν περιποῦ ἀρχιερατεύσας. Εἰς τὰς κατ' αὐτοῦ ἐξεγέρσεις τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀδίκως ἀπομακρυνθέντος Παναρέτου ἐπενέβη ὁ Πατριάρχης ΚΠ Γερμανὸς δ' (1842-45, 1852-53) γράψας τῇ 9 Αὐγούστου 1842 πρὸς τοὺς παραπονουμένους κατὰ τοῦ Ἰωαννικίου Κυπρίους ὅτι ἐμελλε νὰ ἐξετάσῃ τὰ σχετικὰ ζητήματα, ἔθεν συνίστα εἰς αὐτοὺς νὰ παράσχωσιν εἰλικρινεῖς πληροφορίες πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας¹. Φαίνεται, οὐχ ἦττον, ὅτι ἐπῆλθε σχετικὴ τις ἡσυχία, ὁ δὲ Ἰωαννίκιος ἱκανὴν ἀνέπτυξε δραστηριότητα ὑπὲρ τῆς Κύπρου καὶ δι' Ἐπιτροπειῶν ἐργασθεὶς ἐν ΚΠόλει καὶ αὐτοπροσώπως ἐκεῖ μεταβάς. Ἡδύνατο δὲ διὰ τῶν ἰδιαιτέρων σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς τούρκους περισσότερον νὰ ὠφελήσῃ, ἀλλ' ὡς παρατηρήθη ἤδη ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καθ' ὅσον ἤρχισεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ χορηγῇ ἰσπολιτεῖαν εἰς τὸ ὑπόκοόν της ἀφ' ἑτέρου ἀφήρει βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τοῦ ἀρχηγῶν τὰ τέως κεχωρηγημένα εἰς αὐτοὺς πολιτικὰ προνόμια καὶ δικαιώματα καὶ τὴν αὐτοῖς παρομαρτοῦσαν ἐπιρροήν. Οὕτως ἐνῶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος πρὸ τοῦ 1821 ἐθεωρεῖτο, ὡς εἶδομεν, οὐ μόνον πνευματικὸς ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς ἀρχηγός, ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐπιρροή ἔκτοτε οὐκ ὀλίγον περιωρίσθη οὐχ ἦττον ὅμως ἔχνη τινὰ αὐτῆς ἐσώζοντο εἰσέτι καὶ μέχρι τοῦ 1840, ὅτε ἀρχιεράτευσεν ὁ Ἰωαννίκιος, διότι μέχρι αὐτοῦ οἱ Ἀρχιεπίσκοποι ἠγγυῶντο εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, ἡ δ' ἐγγύησις ἐκεῖνη συνεπήγετο ἱκανὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἀπὸ τοῦ Ἰωαννικίου καὶ ἐξῆς οἱ φόροι εἰσεπράττοντο ἀμέσως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀφηρέθησαν δὲ πολλὰ δικαιώματα παρὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῶν τότε ἀρξαμένων καὶ μηδέποτε πραγματοποιηθεισῶν μεταρρυθμίσεων τῆς Τουρκίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωαννικίου διάδοχος αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ συγγενῆς τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ Κυρίλλιος α' (1849-1854), οὗτινος ἡ ἐκλογή ἐγένετο κατὰ τὸ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἀγγελτήριον τῆς ἐκλογῆς γράμμα ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν καὶ λαϊκῶν ἀντιπροσώπων ὄλων τῶν πόλεων ἐκ τῶν τεσσάρων ἀρχιερατικῶν θρόνων². Ἀντίπαλοι τινες τοῦ Κυρίλλου ἰσχυρίσθησαν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι δὲν ἐξέλεξεν αὐτὸν ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ, ἔθεν ἀνεστάλη ἐπι τρίμηνον ἡ ἀναγνώρισις αὐτοῦ καὶ διετάχθη νέα ἐκλογή, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν ἐνθουσιωδέστερον καὶ ἐπιδητικώτερον ἐξεδηλώθη ἡ πλειονότης ὑπὲρ τοῦ Κυρίλλου, ὃν τέλος ἀνεγνώρισε καὶ ἡ κυβέρνησις³.

1. *Δελικάνη*, ἐνθ' ἀν. σ. 625. 6.

2. *Δελικάνη*, ἐνθ' ἀν. σ. 628.

3. *Φ. Γεωργίου*, ἐνθ' ἀν. σ. 129.

Ὁ Κύριλλος δὲν ἦτο ἀπλῶς συγγενὴς τοῦ Κυπριανοῦ ¹, ἀλλὰ διακρίνετο ἐπὶ νοημοσύνη καὶ δραστηριότητι καὶ ἐπὶ μεγάλη πείρα τῶν τ' ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἅτε χρηματίσας βοηθὸς τοῦ Ἰωαννικίου καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλὴς εἰς ΚΠολιν. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἡ πρώτη ἐκείνη ἀντίδρασις κατέστησεν αὐτὸν λίαν ἐπιφυλακτικὸν καὶ δειλόν ².

Τῆ 2 Μαΐου 1849 ὁ Πατριάρχης ΚΠόλεως Ἀνθιμος δ' (1840-41, 1848-52) ἀπήντησε τοῖς Μητροπολίταις καὶ τοῖς χριστιανικοῖς τῆς Κύπρου ἀγγελιασί τὸν θάνατον τοῦ Ἰωαννικίου καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κυρίλλου, πρὸς ὃν καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον περὶ διαφόρων ὑποθέσεων ἔγραφε ³. Διαρκοῦντος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου (1854) ἐκυκλοφόρησεν ἐν Κύπρῳ ἐξ Ἀθηνῶν φυλλάδιον προκαλοῦν τὸν λαὸν τῆς Κύπρου εἰς ἐξέγερσιν κατὰ τῆς Ἰουρκίας. Ἀπεδόθη δὲ τὸ φυλλάδιον εἰς τὸν ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ διαμένοντα διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Ἐπαμεινώνδαν Φραγκοῦδην. Καίτοι ἐκ τῶν γενομένων ἀνακρίσεων ἀπεδείχθη ὅτι οὗτος δὲν εἶχε γνῶσιν τοῦ φυλλαδίου, εἰ Τούρκοι ἐγένοντο ὑποπτοὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὡς υποθάλλοντος ἐπαναστατικὰς ἰδέας. Ὅθεν ἀπήτησεν τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν κατοίκων χριστιανῶν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος μετὰ μεγάλης φρονήσεως καὶ πολλῆς δεξιότητος κατέστειλε τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων καὶ ἐξησφάλισε τὴν ζωὴν τῶν ἀπειλουμένων χριστιανῶν. Ἀλλὰ λέγεται ὅτι ἀσθενήσας μετὰ μικρὸν ἐκ τοῦ φόβου, ὃν ἔκτετε ἐδοκίμασε δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναλάβῃ. Διαμείνας κληνῆρης ἐπὶ τρεῖς μῆνας μετέβη εἰς τὴν Μοῆν τῷ ἁγ. Ἡρακλείδου καὶ ἐκεῖ ἐτελεύτησε, μὴ προφθάσας νὰ ἀφελῆσθαι τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου ὅσον ἠδύνατο ⁴.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὀλιγοχρόνιον ἀρχιερατείαν τοῦ Κυρίλλου ἡ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μακαρίου (1854-1865) ὑπῆρξε σχετικῶς μακρά, παραταθεῖσα ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη. Τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, πρὸ παντός, ὁ Μακάριος ἔστρεψεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου. Ὑπεστήριξε τὴν Σχολὴν τῆς Λευκοσίας ἀναπτύξας τοῦς πόρους αὐτῆς καὶ ὑποστηρίξας τοὺς διδασκάλους. Τῷ 1857 ἔδρουσε Παρθεναγωγεῖον συνεργῶντος καὶ τοῦ Συναίτου Πρωτοσυγγέλλου

1. *Α. Μαργαρίτου*, Περὶ Κύπρου, Ἀθήνησι 1849, σ. 33-4.

2. *Φ. Γεωργίου*, ἔνθ' ἄν. σ. 129.

3. *Κ. Δελικάνη*, ἔνθ' ἄν. σ. 628-9. Ὁ Πατριάρχης ἠρώτησεν περὶ τινος Ρωμαιοκατολικοῦ προσελθόντος εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ διαξευχθέντος τὴν σύζυγόν του, ἀπέστειλεν ὑπερόριον τὸν ἐκ Χίου μοναχὸν Γρηγόριον εἰς τὴν Μοῆν Κύπρου καὶ εἶτα εἰς τὴν Μοῆν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, συνέστησεν τὴν προστασίαν τῆς Μοῆς Κύπρου παρατηρήσεις κατὰ τῆς πολιτείας τοῦ Πάφου Χαρίτωνος καὶ ἄλλα τινα.

4. *Φ. Γεωργίου*, ἔνθ' ἄν. σ. 130. *Ζαννέτου*, ἔνθ' ἄν. σ. 1184.

Γρηγορίου τοῦ Κρητοῦ, ἠθικῶς καὶ χρηματικῶς. Ἐπίσης εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Παρθεναγωγείου συνέδραμον οἱ Κύπριοι Ἀρχιερεῖς τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων Πέτρος Μελέτιος καὶ Γάζης Φιλήμων, διότι κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἐπλήρουν τὰς τάξεις τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος διακεκριμένοι Κύπριοι κληρικοί. Ἐν αὐτοῖς δὲ διεκρίθη καὶ ὡς συγγραφεὺς ὁ Γραμματεὺς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Νεόφυτος¹. Μερικὸν μῆκος δ' Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος καὶ περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ Κλήρου, ἀπέστειλε πλείστους νέους εἰς τὰς Σχολὰς Ἱεροσολύμων, ΚΠόλεως (Χάλκης), καὶ Ἀθηνῶν. Συνετέλεσε δὲ διὰ τῶν προτροπῶν του εἰς τὴν ἐπαύξεισιν τῶν Σχολείων καὶ ἐκτὸς τῆς Λευκωσίας, ὑποστηρίξας καὶ ἐν τούτῳ τοὺς Μητροπολίτας, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῶν ὁποίων πολλὰ ἰδρύθησαν Σχολεῖα. Τῷ 1862—63 ἀνήγειραν ἐκ βάθρων τὸ μέγα Συνοδικὸν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐν Λευκωσίᾳ καὶ τὰ παρακειμένα ἑκατέρωθεν εὐρύχωρα δωμάτια καὶ εἰς ἄλλας προέβη οἰκοδομὰς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ γενικὰ τῆς Κύπρου ζητήματα ὁ Μακάριος μεγάλην ἀνέπτυξε δραστηριότητα, διὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς προσηθείας πείθων τοὺς τούρκους δυνάστας εἰς ἀποδοχὴν τῶν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν αἰτήσεων αὐτοῦ καὶ παραλαμβάνων αὐτῶν τὰς παρεκτροπὰς. Ἐνεκα δὲ πάντων τούτων ὑπὸ τοῦ πομπιῶν του «κυριολεκτικῶς ἐλατρεῦετο»².

Εἶναι ἀξιοσημειώτος ἡ μετὰ τὸ 1821 ἐπέμβασις τοῦ Πατριάρχου ΚΠόλεως εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ἐκδηλωθεῖσα ποικιλοτρόπως καὶ ἐπὶ τῶν προηγουμένων Ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπὶ τοῦ Μακαρίου. Πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπὶ τούτου οἱ μοναχοὶ τῆς Μονῆς Κύκκου ἐζήτησαν νὰ μεταφέρωσι τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ ἐν Λευκωσίᾳ Μετόχιον τοῦ ἁγ. Προκοπίου, ἐπειδὴ προῦκειτο νὰ ἐπισκευάσωσι τὸν ναὸν τῆς Μονῆς, ἐμποδιοθέντες δὲ παρὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἰωακείμ β'. (1860—63, 1873—78), ὅστις ἐπιτακτικῶς ἔγραψε πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον περὶ τῆς μεταφορᾶς τῆς εἰκόνης. Ἀγγέλων δὲ τοῦτο ὁ Πατριάρχης πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς καὶ τὸν ὑποψήφιον ἡγούμενον Σωφρόνιον ἔλεγε καὶ τὰ ἑξῆς. «Ἐπειδὴ δὲ οὐδαμῶς ἀνεχόμεθα νὰ παρορῶνται ἀθετούμενα τὰ γεραρὰ προνόμια, δι' ὧν ὑπάρχει πεπλουτισμένη ἡ ἱερὰ αὕτη Πατριαρχικὴ ἡμῶν καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονή, παραγγέλλομεν ἡμῖν σφοδρῶς ἵνα προσέχητε καλῶς, μήτοι δ' ἀδιαφορίας ὑμῶν ἢ νωθρότητος ἢ ἄλλης αἰτίας καθίστασθε ὑμεῖς αἴτιοι τῆς τούτων καταφρονήσεως, ἐν προκυπτούσῃ δὲ περιστάσει νὰ ἀναφέρητε πρὸς ἡμᾶς εἴτι χρῆζον τῆς ἐντόνου ἡμῶν ἐκ-

1. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας Β. 405, 464. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σ. 655.

2. Φιλ. Γεωργίου, ἐνθ' ἄν. σ. 131-2.

κλησιαστικῆς προστασίας καὶ ὑπερασπίσεως. Ἴνα μὴ ᾧτι δὲ ὡς ἐν μεταίχμιῳ τῇ ὑποψηφιότητι τῆς Ἡγουμενείας τὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου, οὐ δέον ὑπάρχειν κανονικὴν γνήσιον Ἡγούμενον, ἀνάγκη ὅπως διὰ κοινῆς ἡμῶν ἀναφορᾶς, κατὰ τὴν τάξιν, δηλωθῆ πρὸς ὑμᾶς ἡ κοινὴ ὑμῶν τῶν Πατέρων γνώμη ἐν τῷ προσώπῳ τῆς δσιότητός σου ἐκλογῆς εἰς τὴν διαδοχὴν τῆς Ἡγουμενείας, ἵνα ἀναγνωρισαντές σε κανονικὸν Ἡγούμενον, ἀποστείλωμεν ἀκολούθως τὸ τῆς Ἡγουμενείας σου ἀποκαταστατικὸν Πατριαρχικὸν γράμμα. Ταῦτα πρὸς πληροφορίαν καὶ ὀδηγίαν ὑμῶν, καθ' ἃ θέλετε ἐξκολουθήσει ἀπαραλλάκτως»¹. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ σταυροπηγιακὸς χαρακτήρ τῆς Μονῆς Κύκκου παρείχε τὴν ἐξαιρετικὴν τοῦτο δικαίωμα ἐπεμβάσεως τοῦ Πατριάρχου, ἀλλ' ἐν γένει καὶ ἐπὶ ἄλλων ζητημάτων εἶναι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην λίαν αἰσθητὴ ἡ ἐπέμβασις.

Μεγάλην κεκτημένος ἰκανότητα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος ἠδύνατο νὰ φανῆ χρησιμώτατος, ἀλλ' ἔπασσε θῦμα τοῦ καθήκοντος. Διότι κατὰ τὴν διάδοσιν τοῦ λοιμοῦ ἐν Κύπρῳ (1865), ἐνῶ ἠδύνατο νὰ σωθῆ ἀπομακρυνόμενος πρὸς καιρὸν τῆς Λευκοσίας, ὅπως μὴ δώσῃ ἀφορμὴν λιποταξίας εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ στερήσῃ οὕτω τὸ ποίμνιόν του τῆς παραμυθίας καὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν θρησκευτικῶν καθήκοντων τῶν διὰ τοὺς ἀσθενοῦντας· καὶ τοῦ; θνήσκοντας, παρέμεινε ἐν Λευκασίᾳ ἐνθαρρύνων καὶ παραμυθῶν. Προσβληθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς νόσου τῇ 4 Αὐγούστου 1865 ἐτελεύτησε τὸν βίον².

Ἔνεκα τοῦ ἐκ τῆς νόσου πανικοῦ πλείστοι εἶχον ἀπομακρυνθῆ ἐκ τῶν πόλεων, τούτου δὲ ἔνεκα δὲν κατέστη ἀμέσως δυνατὸν νὰ ἐκλεγῆ διάδοχος τοῦ Μακαρίου. Μετὰ τρεῖς δὲ μῆνας συναθρόντες οἱ τρεῖς Μητροπολῖται μετὰ τῶν λαϊκῶν ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν Ἐπαρχιῶν ἐξελέξαντο Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου τὸν Σωφρόνιον (1865—1900) τέως διευθυντὴν τῆς ἐν Λευκασίᾳ Σχολῆς³, οὗτινος ἡ δρᾶσις πληροὶ τὰς σελίδας τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν τοῦ ιθ' αἰῶνος⁴. Ὁ Σωφρόνιος, Φοινικὸς ἐπονομαζόμενος, ἐγεννήθη τῇ 27 Ἀπριλίου 1825 μικρὸς δὲ τὴν ἡλικίαν προσελήφθη ὑπὸ τινος θείου τοῦ Χαλαλάμπου μοναχοῦ τῆς Μονῆς Προδιδίτισης καὶ ἔμαθεν ἐν αὐτῇ τὰ πρῶτα γράμματα, παρ' αὐτοῦ τοῦ θείου τοῦ διδασκῆ. Τῇ 16 Ἀπριλίου 1842 ἐχειροτονήθη ἐν τῇ Μονῇ Χρυσορροιατίσσης Διά-

1. Κ. Δελλικάνη, ἐνθ' ἄν. σ. 634-5.

2. Φ. Γεωργίου, ἐνθ' ἄν. σ. 132 3.

3. Αὐτόθι, σ. 132 ἐξ. Ζαννέτου, ἐνθ' ἄν. σ. 1143 ἐξ. Hackett, ἐνθ' ἄν. σ. 325 ἐξ.

4. Φίλιπ. Γεωργίου, ἐνθ' ἄν. σ. 132 ἐξ. Hackett, ἐνθ' ἄν. σ. 235-6, μεταφρ. Χαρ. Παπαϊωάννου, Α, 331-332. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησ. Σχολῆς, Ἐν Ἀθήναις 1919, σ. 243.

κονος, μετὰ τινος δὲ μήνης μετέβη εἰς Ἀττάλειαν καὶ ἐκείθεν εἰς Σμύρνην, οὗτου ὑπηρετήσεν ὡς Διάκονος τοῦ Ἑλληνικοῦ Νοσοκομείου, μαθητεύων εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολήν. Ἐκ Σμύρνης ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὅπως παρακολουθήσῃ μαθήματα ἐν τῷ Β' Γυμνασίῳ διευθυνομένῳ ὑπὸ τοῦ Σμυρναίου Νικολάου Χορτάκη, ἀλλ' ἐγγραφεὶς ὡς μαθητῆς τῆς Ριζαρίου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς ἐφοίτησεν εἰς αὐτὴν ἐπὶ τινα ἔτη. Μεθ' οὗ μετέβη εἰς τὴν Κύπρον καὶ μετὰ δεκάετη περίπου εὐδόκιμον ὑπηρεσίαν ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Λευκωσίας ἐξελέγη τῷ 1865 Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου.

Τοῦ ἀξιωματος τούτου ἐφάνη κατὰ πάντα ἀξίος, συντόμως ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ καθηκόντων. Ἐμερίμνησεν ἰδιαζόντως περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως τοῦ ποιμνίου διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου, εἰς ὃ πάντοτε μετὰ ζήλου ἐπεδίετο. Ἡ Ἰδρυσις Σχολῶν ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κυρίων τοῦ Σωφρονίου μελημάτων. Ὡσαύτως ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῶν κοινωνικῶν τοῦ ποιμνίου ἀναγκῶν, περὶ τῆς καταπολεμήσεως τῆς μαστιζούσης τὴν νήσον ἀκριδοῦς. Ὡς Ἐθνάρχης δὲ τῆς Κύπρου λαβὼν τὸ σχετικὸν βεράτιον παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ἀντεπροσώπευσε τὸν λαὸν παρὰ τῇ Κυβερνήσει ἐν πάσῃ ἐμφανισθείσῃ περιπτώσει. Τῷ 1870 ἐπὶ κεφαλῇ Κυπριακῆς πρεσβείας μετέβη εἰς ΚΠολιν καὶ ἐπέτυχεν ἐλάττωσιν τῶν φόρων καὶ ἄλλα ἀνακουφιστικὰ μέτρα πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκ τῆς ἀνομβρίας παθόντων νησιωτῶν. Πρὸς τοὺς ἄλλοις τότε διὰ φερμανίων ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ Κύπρος, ἀποσπασθεῖσα τῆς διοικήσεως τῶν λοιπῶν νήσων, ἀποτελέσῃ ἴδιον μουτεσαριφλίκιον.

Μετὰ διετίαν μετέβη καὶ πάλιν εἰς ΚΠολιν ὁ Σωφρόνιος ὅπως συμμετάσχη τῆς ἐκεῖ συγκροτηθείσης Τοπικῆς Συνόδου κατὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνοφυλετισμοῦ, ἀφοῦ προηγουμένως λίαν ἐνεργῶς δι' ἐπιστολῶν μετέσχε τοῦ ἀναφανέντος Βουλγαρικοῦ ζητήματος¹.

Κατέιχε δὲ τοιαύτην ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ θέσιν ὁ Σωφρόνιος, ὥστε ἐν ἔτος πρότερον, προκειμένης ἐκλογῆς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἐτέθη ὑπὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ Πατριαρχείου μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων, ἀλλ' ἡ Υ. Πύλη διέγραψε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὡσαύτως μετέσχεν ὁ Σωφρόνιος καὶ πάντων τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

Ἡτύχησε δὲ τῷ 1878 νὰ ἴδῃ καταργουμένην τὴν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας καταδυναστεύσασαν τὴν Κύπρον τουρκικὴν τυραννίδα, διὰ τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς τῆς νήσου. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Κύπρου μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐχαίρεισε τὸ μέγα ἐκεῖνο γεγονός, δι' οὗ ἐτέθη τέρμα εἰς τὴν περίοδον μεγάλων δοκιμασιῶν αὐτῆς. Διότι ὡς εἶδομεν ἡ τουρκοκρατία

1. Μ. Γεδεών, "Ἐγγραφα Πατριαρχικά καὶ Συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος, Ἐν ΚΠόλει 1908, σ. 260 ἐξ. 319-20, 432.

ὑπῆρξε βαρυστάτη καὶ ἀφόρητος τυραννίς διὰ τὸν Κυπριακὸν λαόν, ἐπελθούσα μετὰ τὴν τῆς φραγκοκρατίας τυραννίδα. Ἄλλ' εὐτυχῶς ἀπέδωκεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀρνητικῶς τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα, ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ξενοκρατίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, αὕτη δὲ ὑπῆρξε τὸ ἀσφαλέστερον ἔρεισμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου κατὰ τῆς ἀπηνεστάτης τουρκικῆς τυραννίδος. Ἄμα τῇ τουρκικῇ κατακτῆσει τῆς νήσου, οἱ Κύπριοι ἐλθόντες εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰ λοιπὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ δὴ πρὸς τὴν ΚΠολιν, ἐζήτησαν ἄμέσως τὴν ἐκλογὴν Ὀρθοδόξου Ἀρχιεπισκόπου, ὡσεὶ προαισθανόμενοι ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὑπὲρ τὸν νέον τυραννικὸν καθεστῶς ἐμελλε ν' ἀποβῆ ὁ Ἐθνάρχης αὐτῶν. Ὅντως δὲ ὁ κατὰ καιρὸν Ἀρχιεπίσκοπος καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας δὲν ἦτο μόνον ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἄρχων τῆς νήσου ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ τοῦ λαοῦ. Σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησεν ἐξουσίαν πολιτικὴν, ἐπισκιάζουσαν πολλάκις τὴν τοῦ τούρκου διοικητοῦ. Εὐτυχῶς δὲ παρά τινὰς ἀναξίως καταλαβόντας τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον ταύτην, ἀνεδείχθησαν μεγάλοι καὶ ἐξέχοντες Ἀρχιεπίσκοποι Κύπρου. Ἴνα παρατρέξωμεν τοὺς πρώτους πολιτικῶς δράσαντας, τὸν Βενιαμὶν καὶ τὸν Χριστόδουλον, ὁ πολυμαθέστατος Ἰλαρίων Κιγάλας, ὁ Σιλβεστρος, ὁ Φιλόθεος, ὁ Παΐσιος, ὁ Ἱερομάρτυς Κυπριανὸς καὶ ἄλλοι ὑπῆρξαν μεγάλοι φυσιογνωμίαι, λαμπρύνασαι καὶ κοσμήσασαι τὸν Ἀποστολικὸν θρόνον τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, προσενεγκοῦσαι ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὸν λαόν τῆς Κύπρου. Οἱ τούρκοι κατακτῆται τῆς νήσου ἀνεγνώρισαν ἱκανὰς προνομίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ὡς ἔπραξαν διὰ τὸν Οἰκουμηνικὸν καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας, ἀλλὰ ταύτας παρεβίαζον διὰ τῆς αὐθαιρεσίας αὐτῶν, τῆς ἀπληστίας καὶ τῆς σκληρότητος, καὶ ἐστρέφοντο πάντοτε κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὅστις, ἄλλως τε, ἦτο πάντοτε, κατὰ πᾶσαν ἐπίθεσιν τῶν τυράννων κατὰ τοῦ λαοῦ, τὸ πρῶτον θῦμα. Ἐν τῷ ἴδιῳ αὐτῶν κύκλῳ ἠγωνίζοντο ἐξ Ἰσου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ οἱ Ἐπίσκοποι ἔχοντες καὶ αὐτοὶ διὰ θερατιῶν μὲν ἀνεγνωρισμένας προνομίας ἀλλὰ διαρκῶς καταπατουμένας ὑπὸ τῶν τυράννων. Συνήθως δὲ μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἔπασχον καὶ οἱ Ἐπίσκοποι, διότι ἄλλως τε συνεμερίζοντο καὶ οὗτοι τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ εὐθύνas τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν εἰσπραξίν τῶν βαρυστάτων φόρων. Ἐξορίαι, διωγμοί, ποικιλαι περὶ τῶν τυράννων κακώσεις ὑπῆρξαν ὁ κληρὸς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν Ἱεραρχῶν τῆς Κύπρου ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας.

Ἡ ἀποκατάστασις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Κύπρου, γενομένη ὡς εἶδομεν δι' ἐπισήμου Συνοδικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκεφάλου καὶ τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου. Ἄλλ' ἢ ἐκ τῶν τούρκων δυναστῶν προερχομένη ἀκα-

ταστασία και διαφθορά χαρακτήρων και ή ἔλλειψις οἰασδήποτε ἐσωτερικῆς διοργανώσεως συνεχῶς προῦκάλουν ἀνωμαλίας, ἔνεκα τῶν ὁποίων οἱ Κύπριοι ἐξήρουν τὴν βοήθειαν τῶν λοιπῶν 'Εκκλησιῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπωρελῶς ἐπενέβησαν οἱ τῆς 'Αλεξανδρείας Πατριάρχαι, ὕστερον ὁμως σταθερὰ ὑπῆρξεν ἡ προστασία τοῦ Οἴκουμενικοῦ θρόνου, παρέχοντος προθύμως πᾶσαν συνδρομήν, ἀνευ καταργήσεως τοῦ αὐτοκεφάλου. "Απαξ μόνον ἀπὸ 'Αντιοχείας παρουσιάσθη ἀπόπειρά τις καταργήσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ἐντόνως.

Εἶναι δὲ θαυμασμοῦ ἄξιον τὸ γεγονός διὰ τοῖς λόγοις Κύπριοι, διασκεδασθέντες μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν, ἐκαλλιέργησαν πολλαχοῦ τὰ γράμματα, εἰς δὲ αὐτῶν, ὁ Λεόντιος Εὐστράτιος, εἰργάσθη καὶ ἐν Κύπρῳ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' αἱ δεινὰι περιστάσεις τῆς Κύπρου δὲν ἐπέτρεψαν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἰδρυσιν συστηματικῶν Σχολείων, πλεῖστοι δὲ λόγοις Κύπριοι, ἰδίως ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ Κλήρου, ἀνεδεικνύοντο, ἐκτὸς αὐτῆς, μετ' ἐγκουχίσεως φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Κυπρίου. Συμμετέχουσα ἡ 'Εκκλησία Κύπρου τῶν γενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων συνεκρότησε τῇ 1668 Σύνοδον ἐν Λευκωσίᾳ, ἣτις Σύνοδος ὑπῆρξε σημαντικώτατον γεγονός, παρὰ τὰς μεταξὺ ὀρθοδοξίας καὶ λατινισμοῦ διακυμάνσεις τοῦ 'Πατριωνοῦ Κιγάλα. 'Απὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, διὰ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου Σιλδέστρου, ἐξεδηλώθησαν αἱ ἐπαρχαὶ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Κύπρου, ἣν ἐνίσχυσεν ὁ Φιλόθεος, ἐφ' οὗ, ὡς εἶδομεν, ἀναφαίνεται Σχολὴ λειτουργοῦσα ἐν Λευκωσίᾳ. 'Υπ' αὐτοῦ ἰδρῦθησαν καὶ ἄλλαι Σχολαί, συντελέσασαι εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Κύπρου καὶ τῆς 'Εκκλησίας αὐτῆς. 'Επὶ δὲ τοῦ πολυάθλου Παΐσιου εἰργάζετο ὡς διδάσκαλος ἐν Κύπρῳ ὁ 'Εφραὶμ ὁ 'Αθηναῖος. Τὸ τέλος τοῦ 17^{ου} καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος εὗρον τὴν Κύπρον πλήρη Σχολείων, ἀλλὰ τὰ τραγικὰ γεγονότα τῆς θανατώσεως τοῦ 'Αρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, τῶν λοιπῶν Ἱεραρχῶν καὶ τῶν προϋχόντων τῆς Κύπρου ἀνέκοψαν τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας, εἶδομεν δὲ ὑπὸ ποίας δυσχερεστάτας περιστάσεις διήνησεν ἡ 'Εκκλησία Κύπρου τὸ μέχρι τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς τῆς νήσου διάστημα.

Δυστυχῶς λίαν ταχέως διεφεύθησαν αἱ ἐκ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς τῆς Κύπρου χρησταὶ ἐλπίδες διὰ τε τὴν 'Εκκλησίαν καὶ τὸν λαόν. Οἱ νέοι κυβερνῆται τῆς νήσου, ἔνεκα πολιτικῶν λόγων οὐ μόνον εὐμενεῖς ἐφαίνοντο πρὸς τὴν τουρκικὴν μειονότητα, ἀλλὰ καὶ ἐστέρουσαν τὸν λαὸν τῶν ἐλευθεριῶν αὐτοῦ. Ἡρξάτο στάδιον νέου ἀγῶνος, καθ' ὃν ἐπρωτοστάτησε καὶ πάλιν ἡ 'Εκκλησία Κύπρου. Ὁ 'Αρχιεπίσκοπος Κύπρου ἐκλήθη νὰ συνεχίσῃ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἐθνάρχου καὶ ν' ἀναλαμβάνῃ πάλιν χάριν τοῦ ποιμνίου του μακρὰς ἀποδημίας οὐχὶ εἰς ΚΠολιν ἀλλ' εἰς Λονδίνον. Οὕτω δὲ, ὅπως συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ, ὁ 'Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος τῇ 1899 μετέβη καὶ εἰς Ἀγγλίαν, ὁ δὲ

~~Ἄγγλικανικὸς Κλήρος ὑπεδέχθη ἐνθουσιῶδως τὸν Πρωθιεράρχην τῆς Κύπρου. Ἀνευώθησαν δὲ πάλιν αἱ ἐλπίδες τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.~~

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος πρὸς ταῖς ἐνεργεῖαις ἐκείναις ἐπετέλει καὶ τὰ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου καθήκοντα μετὰ μεγάλης ποιμαντικῆς ἰκανότητος καὶ συνέσεως. Ἄλλ' ἀτυχῶς, παρὰ τὴν τριακονταετῆ ἀρχιερατείαν αὐτοῦ, τὴν πλήρη ἐκκλησιαστικῆς δράσεως, δὲν ἤδυνήθη νὰ μεριμνήσῃ, περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν μετὰ τὴν τελευταίην αὐτοῦ (22 Μαΐου 1900) τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς νέου Ἀρχιεπισκόπου προῦκάλεσε σοβαρωτάτην ἀνωμαλίαν, ἐπὶ μακρὸν παραταθεῖσαν. Μετὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἀπέκτησε Καταστατικὸν Χάρτην, προλαμβάνοντα μὲν τὴν ἐπανάληψιν τοιοῦτου ζητήματος, ρυθμίζοντα δὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῆς κρατουσῆς ἐν αὐτῇ πράξεως.

Ὅτω ἡ Ἐκκλησία Κύπρου εἰσήλθεν εἰς περίοδον ἀνασυντάξεως καὶ ἀναδιοργανώσεως, οἱ δὲ μετὰ τὸν Σωφρόνιον προστάντες αὐτῆς, Κύριλλος δ' ἀπὸ Κιτίου (1900—1916) καὶ ὁ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος δ' ἀπὸ Κυρηνείας (1916—), ἀνταξίως τῶν μεγάλων παραδόσεων τῶν Ἀρχιεπισκόπων Κύπρου, ἐξηκολούθησαν τὸ μέγα ἔργον τοῦ Ἐθνάρχου ἅμα καὶ Πρωθιεάρχου Κύπρου. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκουσιν εἰς τὴν νεωτάτην ἱστορίαν τῆς ἐνδόξου Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Κύπρου.